

OPEC-SCHIZOFRENI?

Noen tanker om «skyld» og «uskyld» i oljeprisfallet

Norges forhold til Organisasjonen av oljeeksporterende land (OPEC) virker mildt sagt paradoksalt. Med sin prispolitikk gjorde OPEC det mulig for Norge å håve inn flerfoldige titalls milliarder kroner på eksport av olje og gass. I 1985 var eksporten av olje og gass på 85 milliarder kroner. Det tilsvarte godt og vel 1/3 av samlet norsk eksport. Statens skatter og avgifter på utvinning av olje og gass økte fra 0,21 milliarder kr eller 0,7 % av statens samlede skatter og avgifter i 1975 til 46 milliarder kr eller 36 % av statens samlede skatter og avgifter i 1985. (Jfr. tabell 1.) Med slike oljeinntekter kunne Willoch-regjeringen tillate seg å sette ut i livet sin skattelettepolitikk uten å kvele den offentlige sektor fullstendig: Statsbeskatningen av formue og inntekt sank fra 16,3 % av statens samlede skatter og avgifter i 1980 til 9 % i 1985. ¹

Tabell 1 Noen trekk ved Norges oljeøkonomi 1975-1985 ²

År	Eksport av olje og gass		Skatter og avgifter på utvinning av olje og gass	
	Mrd. kr	Som %-andel av samlet eksport av varer og tjenester	Mrd. kr	Som %-andel av statens samlede skatter og avgifter
1975	3,44	5,5 %	0,21	0,7 %
1976	6,66	9,5 %	1,96	5,5 %
1977	8,11	10,6 %	3,12	6,9 %
1978	13,60	15,6 %	3,82	8,4 %
1979	21,99	20,9 %	6,55	12,9 %
1980	41,40	30,7 %	18,57	26,3 %
1981	48,09	30,8 %	27,24	31,7 %
1982	53,47	32,4 %	29,88	32,6 %
1983	63,84	34,6 %	30,84	31,0 %
1984	78,33	36,4 %	39,21	34,7 %
1985	85,08	36,2 %	46,10	36,1 %

Ikke minst takket være OPECs vellykkede høyprispolitikk vokste oljesektoren fra en relativt ubetydelig posisjon midt i 70-årene til å bli norsk økonomis hovedsektor i begynnelsen av 80-årene. (Jfr. tabell 1). Men trass i denne milliardhåndsurekningen fra OPEC så det ut til at Willoch-regjeringen, spesielt olje- og energiminister Kåre Kristiansen betraktet OPEC med den ytterste mistro, ja, som en fiende. Samtidig måtte Willoch-regjeringen vite at et fall i oljeprisene - på for eksempel 15 dollar pr. fat - ville innebære en reduksjon av de norske eksportinntektene på vel 30 milliarder kroner og et fall i statsinntektene på grovt regnet 15 milliarder kroner pr. år. Ikke akkurat småpenger sammenlignet med de mer beskjedne beløpene Willoch-regjeringen har nektet å punge ut med for å muliggjøre høyst nødvendige forbedringer av helsetjenesten, utdanningssystemet, kommunenes økonomi, osv.

Nå falt ikke prisen på nordsjøolje med bare 15 dollar, men med ca. 20 dollar pr. fat, fra et prisleie på rundt 30 dollar pr. fat i november 1985 til rundt 10 dollar i begynnelsen av april 1986. Willoch-regjeringen hadde to reaksjoner på denne tildragelsen. For det første kunngjorde den kolossale framtidige reduksjoner av de offentlige budsjettene. Fallet i oljeprisene ga Willoch et påskudd til å sette hardere ut i livet den innstrammingspolitikken han hele tiden hadde forfektet. Å øke inntekts- og formuebeskatningen særlig av rikfolks formuer og inntekter, var for ham utenkelig. For det andre la Willoch-regjeringen hele *skylden* for oljeprisfallet på OPEC. Daværende olje- og energiminister Kåre Kristiansen, som generelt later til å tenke i skyld/uskyld-kategorier heller enn i årsakskategorier, uttrykte dette slik i januar 1986:

«Det er OPEC - og spesielt Saudi-Arabia - som er *skyld* i den dramatiske oljeprisnedgang verden har opplevd de siste dagene.»³

Andre medlemmer av Willoch-regjeringen som uttalte seg om saken, valgte å understreke Norges - og det vil si: sin egen - uskyld. Willoch selv hevdet at forandringer i den norske oljeproduksjonen ikke kan ha «noen særlig merkbar effekt» på oljeprisene, og at Norge derfor er «uten skyld» i prisfallet.⁴ Noe senere ble dette synet utdypet av finansminister Rolf Presthus:

«Norge er en liten produsent av olje i verdenssammenheng, med bare en til to prosent av den samlede verdensproduksjon. Vårt land er derfor på ingen måte noen ledende nasjon når det gjelder å bestemme prisnivået på oljen. *Sagt med andre ord følger vi verdensmarkedet.*»⁵

Men er det virkelig slik at Norge - det vil si: Willoch-regjeringen - er uskyldig, og at OPEC-landene - og spesielt Saudi-Arabia - alene er skyld i oljeprisfallet? Og er dette i det hele tatt en politisk fornuftig problemstilling, tatt i betraktning at Norge vel må være interessert i å få oljeprisen opp igjen snarest mulig?

OPEC er et *produsentkartell*. Den uttalte hensikten med dette kartellet er å holde oljeprisene så høyt som bare mulig. At OPEC var «skyld» i oljeprisforhøyelsene på 70-tallet er forståelig nok. Men når det samme OPEC får «skylden» for oljeprisfallet, må det skurre i manges ører. Tenk om Norge hadde vært medlem av OPEC - og hvorfor ikke? - da hadde vel også Norge vært «skyldig»?

Men Norge er ikke medlem av OPEC. Vårt land er derimot halehengsmedlem av et *kartell av oljeforbrukere*, Det internasjonale energibyrå, IEA.⁶ Denne organisasjonen ble opprettet i 1974 som en motvekt mot OPEC. Den er så sterkt dominert av USA at Frankrike av den grunn av slo å bli medlem. Hensikten med IEA er at medlemslandene skal opptre mest mulig samlet overfor OPEC og OPECs forsøk på å holde oljeprisene på et høyt nivå. Dette skal blant annet skje ved at IEA-landene utvikler alternative energiformer (kull, atomkraft), og ved at de søker å dekke en større andel av sitt oljeforbruk ved utvinning fra kilder innen IEA-området.

Nå ser det ut til at IEA endelig har oppnådd sin målsetting til fulle, til stor tilfredshet for Vest-Tyskland, Japan, USA, Frankrike og andre store nettoimportører av olje. I disse landene finregner nå økonomene på modellene sine for å finne ut hvor mye mer bruttonasjonalproduktet vil vokse og inflasjonen vil

synke for hver dollar oljeprisen faller. Også i Storbritannia, som har en ubetydelig nettoeksport av olje, har de funnet ut at nesten alt - og spesielt industrien - vil gå mye bedre som følge av fallet i oljeprisene.⁷ Norge er det eneste IEA-landet som lider store tap på grunn av fallet i oljeprisene.⁸ Og Norge som er medlem av forbrukerkartellet IEA, erklærer seg selv «uskyldig» og gir produsentkartellet OPEC «skylden» for hele miseren.

Men la oss nå forlate spørsmålet om «skyld» og «uskyld» og i stedet speide etter årsakene til oljeprisfallet. En årsak ser ut til å være at de fleste land, men særlig de vestlige industriland, i ca. ti år nå har strevet med energisparing eller «energiøkonomisering». Dette strevet ble sterkt påskyndet etter Sjah-regimets fall i Iran i 1978. Etter hvert er det blitt bygget bedre isolerte hus, det er blitt laget mer effektive oljebrennere og fly, biler og skip med lavere brennstoff-forbruk. For eksempel i USA brukte hver personbil i gjennomsnitt 23 % mindre bensin pr. mil i 1983 enn i 1975.⁹

Men energisparing forklarer ikke hele fallet i oljeetterspørselen. En nesten like viktig faktor er overgangen til andre energibærere, særlig atomkraft og naturgass. Som følge av ulike former for energisparing og overgang til andre energibærere, sank OECD-landenes samlede etterspørsel etter olje fra et gjennomsnitt på 41,7 mill. fat pr. dag i 1979 til bare 33,8 mill. fat pr. dag i 1985. (Jfr. tabell 2). Samtidig sank oljens andel av OECD-landenes samlede energiforbruk fra 52 % i 1978 til 42 % i 1985.¹⁰

Tabell 2 OECD-landenes oljeetterspørsel, 1973-1985. Mill. fat pr. dag¹¹

År	Oljeetterspørsel (forbruk pluss lagerendring)	Netto import	OECD-landenes tilførsel fra egen produksjon	OPEC-landenes netto-eksport
1973	39,7	26,5	13,2	*
1974	38,6	25,4	13,2	*
1975	36,4	23,7	12,7	*
1976	39,1	26,3	12,8	*
1977	40,5	27,3	13,2	*
1978	40,5	26,2	14,3	28,5
1979	41,7	26,8	14,9	29,0
1980	38,3	23,3	15,0	24,9
1981	35,2	20,3	14,9	20,4
1982	34,1	17,6	16,5	17,2
1983	33,4	16,4	17,0	15,8
1984	34,6	17,1	17,5	15,5
1985	33,8	15,6	18,2	14,2

* Ikke oppgitt

En annen viktig årsak til oljeprisfallet er fremveksten av oljeproduserende land utenfor OPEC, ikke minst innen OECD, og disse landenes kamp med OPEC om markedsandeler. De OECD-landene som har hatt størst økning i oljeproduksjonen, er Storbritannia, Norge og Australia.

Som følge av redusert etterspørsel og økt produksjon innen OECD, sank OECD-landenes netto oljeimport fra ca. 27 mill. fat pr. dag i 1979 til bare 15,6 mill. fat pr. dag i 1985. Det er verdt å merke seg at OPEC-landenes samlede nettoek-

sport fulgte denne synkningen så å si skritt for skritt. Den ble mer enn halvert fra 29 mill. fat pr. dag i 1979 til 14,2 mill. fat pr. dag i 1985. (Jfr. tabell 2). I takt med den synkende nettoeksporten ble OPEC-landenes samlede oljeproduksjon også omtrent halvert fra 30,9 mill. fat pr. dag i 1979 til 16 mill. fat pr. dag i 1985. Samtidig økte oljeproduksjonen i de vestlige land utenfor OPEC fra 19,8 mill. fat pr. dag i 1979 til 24,9 mill. fat pr. dag i 1985. (Jfr. tabell 3).

Tabell 3 Den vestlige verdens oljeproduksjon, 1973-1985, 1 000 fat pr. dag¹²

År	OPEC-landene				Landene utenfor OPEC						Total 1 000 fat pr. dag
	OPEC samlet		Saudi-Arabia		Samlet		Storbritannia		Norge		
	1 000 fat pr. dag	% av vestl. verdens total	1 000 fat pr. dag	% av vestl. verdens total	1 000 fat pr. dag	% av vestl. verdens total	1 000 fat pr. dag	% av vestl. verdens total	1 000 fat pr. dag	% av vestl. verdens total	
1973	31 003	64,6 %	7 596	15,8 %	16 963	35,4 %	8	0,02 %	32	0,1 %	47 966
1974	30 729	65,1 %	8 480	18,0 %	16 473	34,9 %	8	0,02 %	35	0,1 %	47 202
1975	27 186	62,7 %	7 075	16,3 %	16 186	37,3 %	32	0,1 %	190	0,4 %	43 372
1976	30 828	65,3 %	8 601	18,2 %	16 352	34,7 %	250	0,5 %	281	0,6 %	47 180
1977	31 269	64,3 %	9 200	18,9 %	17 353	35,7 %	785	1,6 %	280	0,6 %	48 622
1978	29 806	61,4 %	8 301	17,1 %	18 718	38,6 %	1 108	2,3 %	357	0,7 %	48 524
1979	30 929	61,0 %	9 532	18,8 %	19 790	39,0 %	1 598	3,2 %	407	0,8 %	50 719
1980	26 954	56,4 %	9 928	20,8 %	20 804	43,6 %	1 651	3,5 %	529	1,1 %	47 758
1981	22 490	51,7 %	9 808	22,5 %	21 052	48,3 %	1 836	4,2 %	506	1,2 %	43 542
1982	19 005	46,5 %	6 483	15,9 %	21 865	53,5 %	2 118	5,2 %	523	1,3 %	40 870
1983	17 369	43,0 %	4 999	12,4 %	23 019	57,0 %	2 358	5,8 %	648	1,6 %	40 388
1984	17 385	41,7 %	4 589	11,0 %	24 296	58,3 %	2 582	6,2 %	748	1,8 %	41 681
1985	16 921	39,1 %	3 336	8,3 %	24 929	60,9 %	2 610	6,4 %	815	2,0 %	40 950

Nå var det ikke bare OECD-land, særlig Storbritannia og Norge, men også et og annet fattig u-land, særlig Mexico, som tok opp kampen med OPEC om markedsandelene i et skrumpende verdensmarked. Mexico økte sin oljeproduksjon fra 1,6 mill. fat pr. dag i 1979 til 3 mill. fat pr. dag i 1985.¹³ Til sammenligning økte Storbritannias oljeproduksjon fra 1,6 mill. fat pr. dag i 1979 til 2,6 mill. fat i 1985, mens Norge doblet sin produksjon fra 0,4 til vel 0,8 mill. fat pr. dag i det samme tidsrommet. (Jfr. tabell 3). Disse tre landene sto for 55 % av øknin-gen av ikke-OPEC-landenes oljeproduksjon mellom 1979 og 1985, og de økte sin andel av ikke-OPEC-landenes samlede produksjon fra 18 % i 1979 til 26 % i 1985.¹⁴

De tre landene hadde imidlertid temmelig forskjellige motiver for sine markedsfremstøt. U-landet Mexico hadde i 1970-årene gitt seg i kast med et ambisi-øst utviklingsprogram som særlig var konsentrert om utbygging av utdan-ningsystemet, helsevesenet, veibygging og andre infrastrukturtiltak, foruten utbygging av oljesektoren. Landets store oljeforekomster sammen med rela-tivt sterk industrivekst gjorde at Mexico i 1970-årene kom på de internasjonale storbankenes lister over de mest kredittverdige u-land. Dette skjedde i en peri-ode da det internasjonale kredittsystemet ble oversvømmet av dollars. Mexico kunne derfor uten vansker finansiere en betydelig del av sitt utviklingspro-gram ved låneoptak i utlandet. Mexicos utenlandsgjeld ble tidoblet fra 8,6 mrd. \$ i 1973 til ca. 85 mrd. \$ i 1983. Av den samlede gjelden i 1983 var ca. 66 mrd. \$ eller 78 % statsgjeld.¹⁵

Det høye investeringstempoet skapte imidlertid flaskehals i økonomien, og sammen med statlig underskuddsbudsjettering medførte dette tiltakende in-flasjon og dermed økende forventninger om devaluering av den mexicanske peso. På grunn av slike forventninger og en horribel korrupsjon, var det fra

slutten av 1970-årene en dramatisk økning av kapitalflukten fra Mexico. For perioden 1979-1982 er kapitalflukten fra Mexico blitt beregnet til 26,5 mrd. \$, mens bruttoinnstrømmingen av kapital i den samme perioden utgjorde 55,4 mrd. \$. Kapitalflukten la med andre ord beslag på nesten halvparten av kapitaltilførselen fra utlandet.¹⁶

Kapitalflukten ble dessuten stimulert av USAs høyrentepolitikk som også medførte en rask økning av rentesatsen på Mexicos lån i utlandet. Som for de fleste andre gjeldstyngede u-land, har størstedelen av Mexicos utenlandslån «fluktuierende» eller variable rentesatser. I 1983 hadde 82 % av landets samlede utenlandsgjeld slike rentesatser.¹⁷ Disse rentesatsene økte fra et gjennomsnitt på ca. 7 % i 1977 til ca. 13 % i 1979 og 17,5 % i 1981.¹⁸ De stigende rentesatsene sammen med økende gjeld gjorde at Mexicos rentebetalinger til utlandet økte fra 5,4 mrd. \$ i 1980 til 8,2 mrd. \$ i 1982.¹⁹ Dette skjedde samtidig med at en rekke av Mexicos store utenlandslån forfalt til tilbakebetaling. (En mer utførlig analyse av Mexicos og andre u-lands gjeldskrise finnes i artikkelen om Det internasjonale finanssystemet og u-landenes gjeldskrise i dette heftet av *Vardøger*).

For å unngå å bli fullstendig betalingsudyktig overfor utlandet prøvde Mexico først og fremst å øke eksporten av olje som står for tre fjerdedeler av landets samlede eksportinntekter. Men økt oljeeksport kunne bare sikres gjennom økte markedsandeler på det skrumpende verdensmarkedet. Og økte markedsandeler kunne bare sikres gjennom prisreduksjoner. Mexico senket oljeprisen under de rådende verdensmarkedsprisene både i 1981 og i 1982.

Prisreduksjonen i 1982 kan for øvrig med god grunn betraktes som påtvunget. Den skjedde i forbindelse med låneopptak fra USA for å lindre den akutte gjeldskrisa høsten 1982. Det amerikanske statslånet på en milliard dollar skulle betales tilbake i olje som på den tid hadde kommet opp i over 32 \$ pr. fat på verdensmarkedet. Som tilbakebetaling av lånet mottok USA over 15 måneder olje til en verdi av 1,3 mrd. \$, forutsatt 32 \$ pr. fat. Ved denne prisen innebar det en ågerrente på over 30 %. Ved en «normal» rentesats innebar det at oljen implisitt ble priset til 27,40 \$ pr. fat. Gjeldskrisa hadde tvunget Mexico til billigsalg av olje.²⁰

Så hardt presset var ikke Storbritannia og Norge. Men for å utnytte de nyinstallerte produksjonskapasitetene sine, måtte de nødvendigvis senke prisene. På norsk sokkel ble Statfjord B-plattformen med en dimensjonert kapasitet på 250 000 fat pr. dag satt i produksjon i november 1982. Dette ga en brå forverring av Norges avsetningsvansker. På britisk sokkel skulle flere store felt settes i produksjon i 1983. For å utvide sine markeder, senket britene prisen på nordsjøolje med 3,50 \$ pr. fat i februar 1983.²¹ Norge fulgte straks etter. «Vi» fulgte altså, som før, Storbritannia, og ikke «verdensmarkedet», slik Rolf Presthus hevdet i det foregående sitatet. Men ikke nok med det. Det fattige Nigeria som produserer en omtrent like lett og svovelfattig olje som Nordsjø-oljen, hadde - av solidaritet med resten av OPEC - i lang tid solgt sin olje til betydelig høyere pris enn Nordsjø-oljen. Resultatet var et stort tap av kunder og reduksjon av pro-

duksjonen med 46 % fra 2,30 mill. fat pr. dag i 1979 til 1,23 mill. fat pr. dag i 1983.²² I februar 1983 var kapasitetsutnyttelsen i Nigerias oljesektor kommet ned i 20 %, og landet var inne i en alvorlig finans- og betalingsbalanseskisse.²³ Hvem kunne det da overraske at Nigeria brøt ut av OPEC-kartellet og svarte Storbritannia og Norge med en prisreduksjon på 5,50 \$ pr. fat?

Som følge av disse hendelsene senket også OPEC sin offisielle (retningsgivende) pris, fra 34 til 29 \$ pr. fat, i mars 1983. Samtidig ble OPEC-landene enige om å senke taket for sin samlede produksjon til 17,5 mill. fat pr. dag. Men dermed hadde ikke Storbritannia og Norge skaffet seg noen prisfordeler overfor sine argeste konkurrenter. Nigeria, derimot, hadde kommet seg ned på samme prisnivå som konkurrentene i Nordsjøen.

I tidsskriftet *Petroleum Economist* fastslo Frank E. Niering at prisreduksjonene i februar og mars 1983 «...er forventet å bli bare den første av flere runder med konkurransepregede prisnedsettelse i en desperat kamp for markeder». Og han tilføyde:

«Saudi-Arabias oljeminister, Sjeik Yamani, har forutsagt at det ikke vil bli gjenopprettet balanse (mellom tilbud og etterspørsel for olje. R.S.) før i 1987. I denne sammenheng betyr det at OPECs produsenter vil fortsette å kutte prisene for å motvirke utviklingen av dyrere oljefelt og ytterligere overgang til andre energibærere, særlig til kull og naturgass. I fravær av nye oljeforekomster med lave utvinningskostnader vil forbrukerne enda en gang la seg bedære til å kjøpe olje fra de største produsentene med de laveste kostnadene.»²⁴

Det manglet altså ikke på advarsler fra den såkalte internasjonale ekspertise. Men Norge sto foran nye store kapasitetsutvidelser. Statfjord C-plattformen, også med en dimensjonert kapasitet på 250 000 fat pr. dag, skulle settes i produksjon sommeren 1985. Dessuten hadde Mongstad-raffineriet problemer med å få avsetning på markedene for sluttprodukter og samtidig oppnå fortjeneste ved de daværende råoljeprisene. I denne situasjonen fulgte Norge verken Storbritannia eller verdensmarkedet, men gikk rett opp i ledelsen i priskrigfeltet da Statoil i oktober 1984 senket referanseprisen på nordsjøolje med 1,50 \$ pr. fat. (Willoch-folkene kunne vel umulig ha glemt denne uforglemmelige hendelsen da de halvannet år senere bedyret Norges «uskyld»?)

To dager senere fulgte Storbritannia den norske prisreduksjonen, og dagen deretter senket Nigeria prisen på sin olje ca. 0,50 \$ under den nye prisen på Nordsjø-olje. Med sin prisreduksjon i en ytterst trengt verdensmarkedssituasjon hadde Norge rett og slett skapt fare for en omfattende og ødeleggende priskrig. Og det var ikke Norge, men OPEC å takke at en slik priskrig foreløpig ble unngått.

Fra 29. til 31. oktober 1984 holdt OPEC et «krisemøte» i Geneve der de diskuterte den nye situasjonen etter prisskredet som var satt i gang av Norge. Av redsel for en ukontrollert priskrig avsto OPEC denne gang fra ytterligere prisreduksjoner. I stedet ble de, etter mye om og men, enige om å redusere taket for sin samlede produksjon fra 17,5 til 16,0 mill. fat pr. dag. Samtidig påtok Saudi-Arabia seg fortsatt å være «svingprodusent» eller bufferprodusent for å sikre at den retningsgivende prisen på 29 \$ pr. fat kunne holdes.

I realiteten hadde Saudi-Arabia vært «svingprodusent» og måttet redusere sin produksjon uavlatelig helt siden 1981. Følgen av dette var at Saudi-Arabias produksjon ble redusert fra 9,81 mill. fat pr. dag og 22,5 % av den vestlige verdens samlede produksjon i 1981 til 4,59 mill. fat pr. dag og 11,0 % av den vestlige verdens samlede produksjon i 1984. Også Saudi-Arabias andel av OPECs samlede produksjon sank fra 43,6 % i 1981 til 26,4 % i 1984. (Jfr. tabell 3). Det var med andre ord Saudi-Arabia som bar den tyngste byrden når det gjaldt å støtte OPECs offisielle pris. Dette fremgår også av at Saudi-Arabia på årsbasis produserte langt mindre enn sin tildelte produksjonskvote i alle år fra 1982 til 1985.²⁵

Produksjonstaket på 16 mill. fat pr. dag som OPEC-landene ble enige om i oktober 1984, tilsvarte bare litt over halvparten av deres samlede produksjon på 30,9 mill. fat pr. dag i 1979 og mindre enn halvparten av deres samlede produksjonskapasitet på ca. 34 mill. fat pr. dag. Samtidig utnyttet de vestlige ikke-OPEC-landene sine produksjonskapasiteter til siste trevl. Disse landene økte sin samlede produksjon fra 21,86 mill. fat pr. dag i 1982 til 24,30 mill. fat pr. dag i 1984 og 24,92 mill. fat pr. dag i 1985. Samtidig sank OPEC-landenes samlede produksjon fra 19 mill. fat pr. dag i 1982 til 17,39 mill. fat i 1984 og 15,81 mill. fat pr. dag i 1985. (Jfr. tabell 3). OPECs produksjonstak på 16 mill. fat pr. dag innebar så knappe kvoter for de enkelte land at de ikke var i stand til å holde dem. For å selge mer enn sin tildelte kvote brøt dessuten det ene landet etter det andre med OPECs retningsgivende pris, enten åpent eller ved å gå over til såkalt «netback»-prising (jfr. kommentaren under note 21). Blant OPEC-land som overskred sine produksjonskvoter i 1985 var Nigeria, som var inne i en statlig finanskrisen og betalingsbalansekrise, Irak, som skulle finansiere krigen mot Iran, og Indonesia og Venezuela som også hadde alvorlige problemer med betalingsbalansen.

Kvotoverskridelsene gjorde det ytterligere vanskelig for Saudi-Arabia å støtte OPEC-prisen i et verdensmarked som flommet over av olje. Men ingen kan vel benekte at det ble gjort et tappert forsøk. Saudi-Arabia reduserte sin produksjon måned for måned i 1985, fra 4 mill. fat i februar til 2,34 mill. fat i august, og denne reduksjonen reflekterte slett ikke bare normale sesongsvingninger. I august 1985 hadde oljegiganten Saudi-Arabia nådd en historisk bunnrekord og produserte bare omtrent like mye olje som Storbritannia, og betydelig mindre enn Storbritannia og Norge til sammen. (Jfr. tabell 4). Det er også verdt å merke seg at mens Saudi-Arabia nesten halverte sin produksjon, økte Norge fra 754 000 fat pr. dag i februar til 821 000 fat pr. dag i august 1985.

I august 1985 ville OPECs, og spesielt Saudi-Arabias situasjon vært enda verre hadde ikke Sovjetunionen redusert sin nettoeksport av olje til vesten fra 1,63 mill. fat pr. dag i 1984 til 1,35 mill. fat pr. dag i 1985.²⁷ Men situasjonen var ille nok. Med en produksjon som tilsvarte under en femtedel av full kapasitetsutnyttelse var også Saudi-Arabia i ferd med å havne i en alvorlig statsfinans- og betalingsbalansekrise. Landet hadde med andre ord ikke lenger finansielt spillerom til å fungere som «svingprodusent». I ettertid virker det ganske utrolig at det ikke ringte en klokke for norske politikere da dette var klart for all

verden i august 1985. Ingen Willoch-politiker ville på den tid innrømme eller i det minste tilkjennegi forståelse for at et regelrett priskrakk truet på det internasjonale oljemarkedet.

Tabell 4 Den vestlige verdens oljeproduksjon, januar-desember 1985. 1 000 fat pr. dag²⁶

	OPEC-landene				Landene utenfor OPEC						Total 1 000 fat pr. dag
	OPEC samlet		Saudi-Arabia		Samlet		Storbritannia		Norge		
	1 000 fat pr. dag	% av vestl. verdens total	1 000 fat pr. dag	% av vestl. verdens total	1 000 fat pr. dag	% av vestl. verdens total	1 000 fat pr. dag	% av vestl. verdens total	1 000 fat pr. dag	% av vestl. verdens total	
Jan.	14 850	37,6 %	3 490	8,8 %	24 677	62,4 %	2 827	7,2 %	752	1,9 %	39 527
Febr.	16 750	40,3 %	4 025	9,7 %	24 857	59,7 %	2 755	6,6 %	754	1,8 %	41 607
Mars	16 615	39,8 %	3 835	9,2 %	25 097	60,2 %	2 682	6,4 %	780	1,9 %	41 712
April	16 165	39,2 %	3 470	8,4 %	25 100	60,8 %	2 696	6,5 %	797	1,9 %	41 265
Mai	14 770	37,1 %	2 590	6,5 %	25 032	62,9 %	2 634	6,6 %	770	1,9 %	39 802
Juni	14 088	36,7 %	2 420	6,3 %	24 333	63,3 %	2 272	5,9 %	682	1,8 %	38 421
Juli	14 810	37,6 %	2 740	7,0 %	24 613	62,4 %	2 465	6,3 %	854	2,2 %	39 423
Aug.	14 850	37,7 %	2 340	5,9 %	24 548	62,3 %	2 295	5,8 %	821	2,1 %	39 423
Sept.	15 800	38,5 %	2 980	7,3 %	25 233	61,5 %	2 672	6,5 %	821	2,1 %	41 033
Okt.	17 369	40,8 %	3 907	9,2 %	25 226	59,2 %	2 779	6,5 %	897	2,1 %	42 595
Nov.	17 905	41,4 %	4 200	9,7 %	25 367	58,6 %	2 721	6,3 %	913	2,1 %	43 272
Des.	18 342	42,3 %	4 680	10,8 %	25 064	57,7 %	2 537	5,9 %	891	2,1 %	43 406

Men ikke bare hadde Saudi-Arabia drevet produksjonsnedskjæringene så langt at landet hadde mistet sin evne til å støtte OPECs oljepris. Selve OPEC hadde dessuten tapt så store deler av den vestlige verdens oljeproduksjon at organisasjonen i realiteten ikke lenger kunne fungere som et kartell. OPECs andel av den vestlige verdens oljeproduksjon sank år for år fra 65,3 % i 1976 til 41,7 % i 1984 og bare 36,7 % i juni 1985. (Jfr. tabell 3 og 4). Selv daværende olje- og energiminister Kåre Kristiansen vil vel medgi at et «kartell» som har hånd om bare ca. 1/3 av den samlede produksjonen, ikke er stort tuss. Og OPEC som kartell var blitt ødelagt av den store økningen av de vestlige ikke-OPEC-landenes oljeproduksjon, blant annet Storbritannias og Norges. Ironisk nok var det samtidig OPECs prispolitikk som, så lenge den holdt, gjorde det mulig for disse oppkomlingene å komme opp i det hele tatt.

Som allerede nevnt, ble OPEC-landenes nettoeksport av olje mer enn halvert fra 29 mill. fat pr. dag i 1979 til 14,2 mill. fat pr. dag i 1985. (Jfr. tabell 2). Som følge av dette ble også deres samlede oljeinntekter mer enn halvert fra 279 mrd. \$ i 1980 til ca 135 mrd. \$ i 1985; og i alle år fra og med 1982 har OPEC-landene som helhet hatt underskudd på driftsbalansen overfor utlandet på mellom 10 og 22 mrd. \$ pr. år.²⁸

I 1985 ville det ha vært selvmorderisk av OPEC å vedta å holde fast på produksjonstaket på 16 mill. fat pr. dag, for ikke å snakke om å senke det ytterligere. Da OPECs oljeministre møttes i desember 1985 vedtok de da også noe helt annet: OPEC skulle treffe tiltak «... for å sikre og forsvare en rimelig andel av verdensmarkedet, i samsvar med den nødvendige inntekt for medlemslandene». I klartekst betydde dette at OPEC ville ta i bruk det eneste våpen de satt igjen med: en kolossal ledig produksjonskapasitet på 17 mill. fat pr. dag.

Den nye linja OPEC slo inn på i desember 1985 innebærer selvsagt også fare for alvorlige sprekker i organisasjonen: Det vil oppstå motsetninger mellom land med høye og lave produksjonskostnader og mellom land som i utgangs-

punktet hadde store og små ledige kapasiteter. Landene ved Den persiske gulf vil høste de største fordelene av OPECs kamp for større markedsandeler. Med sin nye linje stiller imidlertid OPEC sterkt overfor vestlige produsenter utenfor organisasjonen. Disse har gjennomgående langt høyere produksjonskostnader, og de hadde utnyttet produksjonskapasitetene sine fullt ut da prisfallet startet. For eksempel for Mexico kan de lave oljeprisene medføre en uhorrt gjeldskatastrofe. Det er blitt beregnet at landet som nå har en utenlandsgjeld på nærmere 100 mrd. \$, vil få redusert oljeinntektene sine fra 14,6 mrd. \$ i 1985 til bare 6 mrd. \$ i 1986 ved en gjennomsnittlig pris på 15 \$ pr. fat i 1986.²⁹

Mexicos betalingsudyktighet vil innebære en kraftig reduksjon av inntektsstrømmene særlig til større banker i USA. Både disse bankene og mindre banker i det sør-vestlige USA har dessuten lånt ut penger til mindre oljeselskaper som enten har gått konkurs eller ikke makter å betale renter og avdrag på lånene sine. Flere tusen oljebrønner i USA som ble ulønnsomme på grunn av de lave oljeprisene, ble stengt allerede i løpet av første halvår 1986. Hvis oljeprisen holder seg på gjennomsnittlig 15 \$ pr. fat i 1986, regner amerikanske fagfolk med at USAs oljeproduksjon vil synke med mellom 230 000 og 500 000 fat pr. dag i forhold til 1985.³⁰

Når oljeselskapene kommer i pengeknipe, kutter de først ned på investeringskostnadene, ikke minst letekostnadene. Selv de forholdsvis store oljeselskapene Exxon, Chevron, Amoco, Occidental, Phillips, Atlantic Richfield og Unocal har for 1986 skåret ned sine «oppstrøms» investeringsbudsjetter med til sammen over 7 mrd. \$ eller 25 % i forhold til 1985.³¹ I USA var det i mars 1986 ca. 40 % færre borerigger i virksomhet enn ett år tidligere. Oljeletingen i USA er nå på det laveste nivå siden den andre verdenskrig. Hvis oljeprisene holder seg på 15 \$ pr. fat (korrigert for den generelle prisstigningen) fram til 1991, vil USAs nettoimport av olje øke med over 5 mill. fat pr. dag, og importandelen av samlet forbruk vil bli fordoblet fra ca. 30 % i 1985 til ca. 60 % i 1991.³² Det er blant annet dette beitet OPEC venter på.

For oljeaktivitetene i Nordsjøen og norsk oljevirkosomhet generelt vil det ikke gå stort bedre enn for de små selskapene i USAs sørvest-stater. Det britiske oljetidsskriftet *Petroleum Economist* har spådd at 1985 var «det siste av gullårene» i Nordsjøen.³³ Særlig selskaper som har en anstrengt økonomi også i sine aktiviteter utenfor Nordsjøen, for eksempel Phillips og Mobil, vil måtte redusere leteboringen eller innstille den helt. Vi kan regne med at flere norske borerigg-selskaper vil innstille sin virksomhet eller gå konkurs. Hele den norske landbaserte «supply»-virksomheten kan få en alvorlig knekk. Et av hovedpunktene i den offisielle norske oljepolitikken, nemlig å sikre jevn aktivitet over tid, vil gå tapt. Oljeproduksjonen vil om få år være mye lavere enn myndighetene har forutsatt, og staten vil tape titalls milliarder kroner pr. år på grunn av de lave oljeprisene.

Men i den nåværende situasjonen vil ikke OPEC makte å få oljeprisen opp igjen uten et nært samarbeid med viktige oljeproduserende land utenfor organisasjonen, særlig Storbritannia, Norge, Mexico, Egypt, Malaysia, Oman og An-

gola. Blant disse landene er det bare Storbritannia og Norge som hittil har avvist ethvert samarbeid.³⁴

Tatt i betraktning de titalls milliarder kroner og de tusentalls arbeidsplasser som står på spill, må en spørre hvorfor Norge ikke går i bresjen og samler ikke-OPEC-produsentene til konstruktive forhandlinger med OPEC. Storbritannia kunne bare få stå igjen alene; oljeproduksjonen deres vil jo snart synke uansett. Jeg har ikke funnet noe bedre svar på dette spørsmålet enn at norske politikere må lide av en OPEC-schizofreni: Et av deres høyeste ønsker er at OPEC skal holde oppe oljeprisene. Og selvsagt vet politikerne våre at bare et sterkt OPEC med en betydelig større markedsandel enn i dag *eller* et OPEC som samarbeider nært med de viktigste ikke-OPEC-produsentene, kan makte dette. Men samtidig vil de helst ikke vite av OPEC, og de vil for all del ikke at Norge skal inngå noen avtale med organisasjonen. Men hvorfor avvise så bryskt en organisasjon som har vært til de grader nyttig for Norge? Selv om den pro-israelske holdningen til Kåre Kristiansen og mange andre norske topp-politikere er aldri så blind, kan den etter mitt skjønn ikke gi hele svaret. Resten av svaret fant jeg i *Aftenposten*, uten omsvøp:

Norges medlemskap i Det internasjonale energibyrået IEA skaper klare problemer for et eventuelt formelt norsk samarbeid med OPEC som organisasjon. IEA og OPEC er historisk 'erkefiender', selv om forholdet dem imellom er blitt mer 'vennlighsinnet' de siste årene. IEA beskytter forbrukslandenes interesser, mens OPEC arbeider for at produsentlandene skal få høyest mulig inntekter (...) Spesielt i USA vil lave oljepriser virke meget positivt både for forbrukerne og for den totale amerikanske økonomien. Norges nære forhold til USA - blant annet gjennom NATO-samarbeidet - gjør det vanskelig for den norske regjering å samarbeide aktivt med OPEC om høyest mulig oljepriser. (...) Regjeringen vil ikke utsette seg for de andre IEA-landenes vrede ved å formelt samarbeide med OPEC, for å få oljeprisene opp igjen - og dermed forhindre at den økonomiske vekst i Vesten blir så høy som den kunne ha blitt med lavere priser. IEA vil oppfatte dette som klart illojalt fra Norges side.³⁵

Aftenposten siktet her til Willoch-regjeringen. Det gjenstår å se om DNA-regjeringen, spesielt vår nye olje- og energiminister Arne Øien, vil makte å kurerer seg selv for OPEC-schizofrenien. Skal det lykkes, må nok også både forsvarsminister Johan Jørgen Holst og utenriksminister Knut Frydenlund få en grundig terapi. I alle fall er det penger å tjene på en slik helbredelse, mangfoldige ganger mer penger enn ved alskens innstrammings tiltak. De pengene kan nok regjeringen trenge hvis den akter å holde seg ved makten en stund.

(juli 1986)

Noter

1) Jfr. St.prp.nr. 1 (Statsbudsjettet), 1983-84 og 1985-86.

2) Kilder: *Statistisk Årbok*, og *Økonomisk utsyn* fra statistisk Sentralbyrå, flere årganger; foruten *Stortingsproposisjon nr 1* (Statsbudsjettet), flere årganger.

3) Sitert etter *Aftenposten*, 22.1.86. Min utheving.

4) *Aftenposten*, 7.2.86. Min utheving.

5) *Aftenposten*, 25.3.86. Min utheving.

6) Disse landene er medlem av IEA: Belgia, Canada, Danmark, USA, Vest-Tyskland, Hellas, Irland, Italia, Japan, Luxembourg, Nederland, New Zealand, Spania, Storbritannia, Sveits, Sverige, Tyrkia og Østerrike. I tillegg kommer Norge som eneste IEA-land med statusen «ikke fullt medlem».

7) Jfr. f.eks. *The Economist* 5.4.86, s. 64; *Business Week* 10.2.86, s. 18; og OECD: *Economic Outlook* No. 39, mai 1986, s. 1-6. Spesielt om Storbritannia, s. 107. Jfr. dessuten *Petroleum Economist* april 1986, s. 115ff.

8) Jfr. OECD: *Economic Outlook*, Nr. 39, mai 1986, s. 137-138.

9) Jfr. *Petroleum Economist*, april 1986, s. 144.

10) Jfr. OECD: *Economic Outlook*, nr. 39, mai 1986, s. 2.

11) Kilde: OECD: *Economic Outlook*, flere utgaver. OECD-landenes tilførsel fra egen produksjon er her utregnet som differansen mellom etterspørsel og netto import.

12) Kilde: *Petroleum Economist*, juni 1986. Våtgass er stort sett inkludert for de landene som har slik produksjon. Her og i det følgende er «den vestlige verden» synonymt med land med «markedsøkonomi», dvs. hele verden minus Comecon-landene, Nord-Korea, Albania, Folkerepublikken Kina, Vietnam og Cuba.

13) Jfr. *ibid.*, s. 156.

14) Beregnet fra data *ibid.*, s. 156.

15) Jfr. Alexander Schubert: *Die internationale Verschuldung*, Frankfurt M. 1985, s. 176; og World Bank: *World Development Report 1985*, s. 205.

16) Jfr. World Bank, *ibid.*, s. 64.

17) Jfr. *ibid.*, s. 79.

18) Jfr. William R. Cline: *Systemic Risk and Policy Response*, Washington D.C. 1984, s. 6-7. Dette er den såkalte London Interbank Offer Rate (LIBOR) pluss en ekstra prosent.

19) *Ibid.*, s. 258.

20) Jfr. Joseph Kraft: *The Mexican Rescue*, New York 1984, s. 14-16.

21) Når jeg snakker om «prisen på olje», gjør jeg en grov forenkling. Grunnen til det er at det, for det første, selvsagt er forskjellige priser på forskjellige oljekvaliteter, sortert etter svovelinnhold og andre egenskaper. Men for det andre, og enda viktigere: det fins flere typer oljemarkeder og flere typer priser. OPECs offisielle pris har vært en «marker price» eller retningsgivende pris. Med visse slingringsmann har OPEC-landene forpliktet seg til å orientere seg etter denne prisen. Mens OPEC har foretrukket mer langsiktige kontrakter, har for eksempel Norge og Storbritannia konsentrert sine salg til det kortsiktige «spot-markedet» der levering skjer bare noen få måneder etter at kontrakt er inngått. Selv om prisene på «spot-markedet» kan svinge ganske mye, har leverandørene - innbefattet Norge - en «referansepris» (reference price) som de orienterer seg etter. I de senere år har for øvrig et prissettingssystem som kalles «netback pricing» gjort seg stadig mer gjeldende både utenfor og innenfor OPEC. I dette systemet fastsettes prisen på råolje på grunnlag av (forventede) priser på raffinerte sluttprodukter, med en avtalt fortjenestemargin for oljeraffineriene innkalkulert i prisen på råoljen.

22) Jfr. *Petroleum Economist*, april 1986, s. 156.

23) Jfr. f.eks. *Der Spiegel* Nr. 44, 29.10.84, s. 147-148, og *Petroleum Economist*, februar 1984, s. 55-57.

24) Frank E. Niering: «Market Trends», *Petroleum Economist*, mars 1983, s. 111-112.

- 25) Jfr. *Petroleum Economist*, desember 1984, s. 444 (produksjonskvoter); og april 1986, s. 156 (faktisk produksjon).
- 26) Kilde: *Petroleum Economist*, juni 1986.
- 27) Jfr. *Petroleum Economist*, februar 1986, s. 45-46, og april 1986, s. 117-118.
- 28) Jfr. *Petroleum Economist*, april 1986, s. 115; og OECD: *Economic Outlook*, No. 39, mai 1986, s. 154.
- 29) *Petroleum Economist*, april 1986, s. 117.
- 30) Ibid., s. 116; og *Business Week* 10.2.86, s. 21-23.
- 31) Jfr. *ibid.*, og *The Economist* 5.4.86, s. 75.
- 32) *Petroleum Economist*, april 1986, s. 117; *Business Week*, 10.2.86, s. 21-23; og *Aftenposten*, 22.5.86, s. 41.
- 33) April 1986, s. 121ff.
- 34) Jfr. *Aftenposten* 25.3.86, s. 11; og *Petroleum Economist*, januar 1986, s. 2ff, og mars 1986, s. 74ff.
- 35) *Aftenposten*, 29.1.86, s. 33.

Nordisk Tidskrift för Politisk Ekonomi

Nr 15/16-1984

Økonomisk politikk i Norden

Skouby - Den danske modellen
Kosonen/Lovio/Pekkarinen - Den finska modellen
Sigurjonson - Den isländska modellen
Cappelen/Fagerberg/Mjøset - Den norske modellen
Erixon - Den svenska modellen

Pris kr 50.-

Abonnement for 3 numre: Kr 100.-

Bestilles fra:

Nordisk Tidskrift för Politisk Ekonomi, P.B. 1095, Blindern, 0317 Oslo 3
Postgirokonto 2 06 16 14